RESSURSHEFTE FOR

Likestilt og likeverdig pedagogisk praksis i barnehagen

Kanvas | DronningMaudsMinne HØGSKOLE FOR FØRSKOLELÆRERUTDANNING | LIKESTILLINGS-SENTERET

Ressurshefte for likestilt og likeverdig pedagogisk praksis

Dette ressursheftet er en revidert utgave av «Veileder for likestilt og pedagogisk praksis – søt eller tøff - et fritt valg». Denne utgaven er nettbasert og utvidet med mer tekst, flere eksempler og verktøy. Innholdet er revidert i tråd med endringer i rammeplan for barnehagen fra 2017. I planen er blant annet kjønn, kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk og seksuell orientering grunnlag for å fremme likestilling og likeverd. Dette heftet handler om å fremme likestilling på disse grunnlagene.

Kanvas og Likestillingssenteret har i samarbeid med DMMH arbeidet fram denne utgaven. Gruppen har bestått av Lene Kjeldsaas, Pia Friis, Nina Johannesen, Mona Renolen og Kari Emilsen som har ledet arbeidet. Oppdraget er finansiert av Utdanningsdirektoratet.

RESSURSHEFTE / 2020
Design: Mr. Who
Foto: Bård Gundersen / Synne Alsaker

Innhold

Ressurshefte for likestilt og likeverdig pedagogisk praksis 2
Hvorfor arbeide med kjønn, likestilling og likeverd i barnehagen? 4
Hvordan arbeide med likestilling og likeverd? 16
01. Start med personalgruppen 18
02. Involver barna 20
03. Involver foreldre 24
Metoder og verktøy for å arbeide med likestilt pedagogisk praksis 28
Referanser 48

LAST NED PDF-UTGAVE

Hvorfor arbeide med kjønn, likestilling og likeverd i barnehagen?

Innledning

Kjønn er en faktor som påvirker muligheter og livsvalg. For barn som vokser opp i dag har kjønn fortsatt betydning for hvordan det går dem i livet. De forventningene vi har til hverandre og oss selv ut fra kjønn er ofte ubevisste. Undersøkelser viser at ansatte i barnehagen er med på å opprettholde tradisjonelle forventninger til barna ut fra kjønn (Opheim, Waagene, Salvanes, Gjerustrad & Holen, 2014, Meland & Kaltvedt, 2019). Ett av barnehagens ansvarsområder er å arbeide aktivt med likestilling og likeverd. Målet er å utvide barns handlingsrom og gi dem like muligheter mens de er barn og senere i livet.

Barnehager skal arbeide for at det ikke skjer diskriminering på grunnlag av kjønn og annen bakgrunn, og for å aktivt fremme likestilling. Dette er nedfelt i FNs barnekonvensjon, barnehageloven, rammeplan for barnehagen (heretter kalt rammeplanen) og diskrimineringslovverket. UngIDag-utvalget (Kulturdepartementet, 2019) og Stoltenbergutvalget (Kunnskapsdepartementet, 2019) slo fast at forskjellsbehandling ut fra kjønn påvirker trivsel, språkutvikling og voksenkontakt i barnehagen. Dette skyldes blant annet mangel på kunnskap om hvordan barnehagene kan arbeide med likestilling i praksis. En bevisst holdning til kjønnsstereotypier blant annet når det gjelder valg av farger, leker, utkledningsklær, ordbruk og litteratur er et godt sted å begynne.

Men det er også viktig med refleksjon og bevissthet om egne holdninger for å kunne endre handlingsmønstre og kjønnsstyrte forventninger til barn. En kjønnsbevisst pedagogikk er viktig for å utvide alle barns handlingsrom.

I likestillings- og diskrimineringsloven er det en opplisting av forhold som det er ulovlig å diskriminere noen på grunnlag av. I en kjønnsbevisst pedagogikk er diskriminerings-grunnlagene kjønn, seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk relevante. Det innebærer at likestillingsarbeidet skal bidra til at jenter og gutter møtes og behandles likeverdig, og at normer for kjønn ikke skal begrense barna. I tillegg skal barnehagen synliggjøre et mangfold av familieformer, og sørge for at alle barn får speilet sin familie i barnehagen.

Rammeplanen viser også til at barnehagen skal fremme likestilling og forebygge diskriminering på bakgrunn av blant annet etnisitet og funksjonsevne. Selv om vi ikke inkluderer disse diskrimineringsgrunnlagene i dette ressurshefte kan noen av perspektivene og metodene som beskrives, brukes for å fremme likestilling også ut fra andre diskrimineringsgrunnlag enn de som inkluderer et kjønnsperspektiv. Det kan også være relevant å se diskrimineringsgrunnlag i sammenheng. For eksempel kan barns etnisitet eller funksjonsevne påvirke hvordan de blir møtt som gutt eller jente.

RAMMEPLANEN

I rammeplanen presiseres det at barnehagen skal fremme likeverd og likestilling uavhengig av kjønn, funksjonsevne, seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk, etnisitet, kultur, sosial status, språk, religion og livssyn. Videre utdypes det at alle skal ha like muligheter til å bli sett, hørt og oppmuntret til å delta i felleskap i alle aktiviteter i barnehagen. Dessuten må personalet reflektere over sine egne holdninger for best mulig å kunne formidle og fremme likeverd og likestilling.

(Utdanningsdirektoratet, 2017)

LIKESTILLING OG DISKRIMINERINGSLOVEN

I likestilling og diskrimineringsloven fremheves det i § 27 at innhold i læremidler og undervisning i barnehager, skoler og andre utdanningsinstitusjoner skal fremme likestilling og forebygge diskriminering.

(Lov om likestilling og diskriminering)

Når vi tenker på gutter og jenter, kvinner og menn, har vi en tendens til å tenke i båser, og forklare atferd som «naturlig» eller medfødt. Kjønnskategoriene er en av de mest grunnleggende kategoriseringene vi har. I barnehagen er kjønn den mest brukte kategoriseringen, i tillegg til alder. Kategoriseringer er ofte til hjelp i hverdagen, men representerer også noen problematiske sider som kan føre til at vi lettere ser det vi forventer å se, for eksempel i jenters og gutters væremåter og handlinger (Emilsen, 2015 s. 26).

Barnehagen er en viktig samspillsarena der barn og ansatte møtes daglig og utvikler relasjoner over tid. Barns forståelse av seg selv skapes i et samspill. På den ene siden gir barna selv uttrykk for egen kjønnsidentitet, og er aktive i å fortolke kjønn. På den andre siden forholder barn seg til forventninger, rammer og føringer som legges for dem. Dette gir barnehagen en unik mulighet til å lytte og speile barns egne erfaringer, og synliggjøre og åpne opp for mangfoldet. Barnehagen er derfor i posisjon til å sørge for tidlig innsats for et mer likeverdig og likestilt samfunn. Dette ressursheftet gir konkrete tips til hvordan kjønnsperspektivet kan bli integrert i det daglige arbeidet.

Rekruttering av flere menn til barnehagen har vært en viktig del av barnehagesektorens likestillingsarbeid. Det er viktig at barn møter ansatte som representerer et mangfold av kvinner og et mangfold av menn. En mangfoldig personalgruppe vil gi barna flere forbilder for hvordan de kan være som gutt eller jente i samfunnet (Kulturdepartementet, 2019). Arbeidet med å rekruttere flere menn og et større mangfold blant ansatte i barnehager er ikke tema for dette ressursheftet. Samtidig er det viktig å se en sammenheng mellom mangfold blant de ansatte, og barnehagens mer generelle arbeid med å fremme likestilling og likeverd (Friis, 2006). Et langsiktig arbeid for en kjønnsbevisst praksis kan også ha betydning for å rekruttere og beholde flere menn og andre minoriteter blant ansatte i barnehager.

Likestilling og likeverd i barnehagen

Menneskerettighetene bygger på prinsipper om at mennesker er likeverdige. Mangfold, likestilling og likeverd er viktige verdier i vårt samfunn og handler om at alle gis mulighet til å utnytte sine evner og interesser uavhengig av kjønn og annen bakgrunn. Likestilling og likeverd er derfor viktige verdigrunnlag i vårt demokrati. Likestillingsarbeid har betydning både for samfunnet og for det enkelte barns livskvalitet og muligheter.

Likeverd og likestilling skal ligge til grunn for all læring og pedagogisk virksomhet i barnehagen. Rossholt og Aksland (2009) påpeker at likestillingsarbeid er en del av demokratiseringsarbeidet i barnehagen. Ansatte må inneha kompetanse i likestillings- og likeverdsarbeid, og en reflekterende arbeidsform i hverdagen.

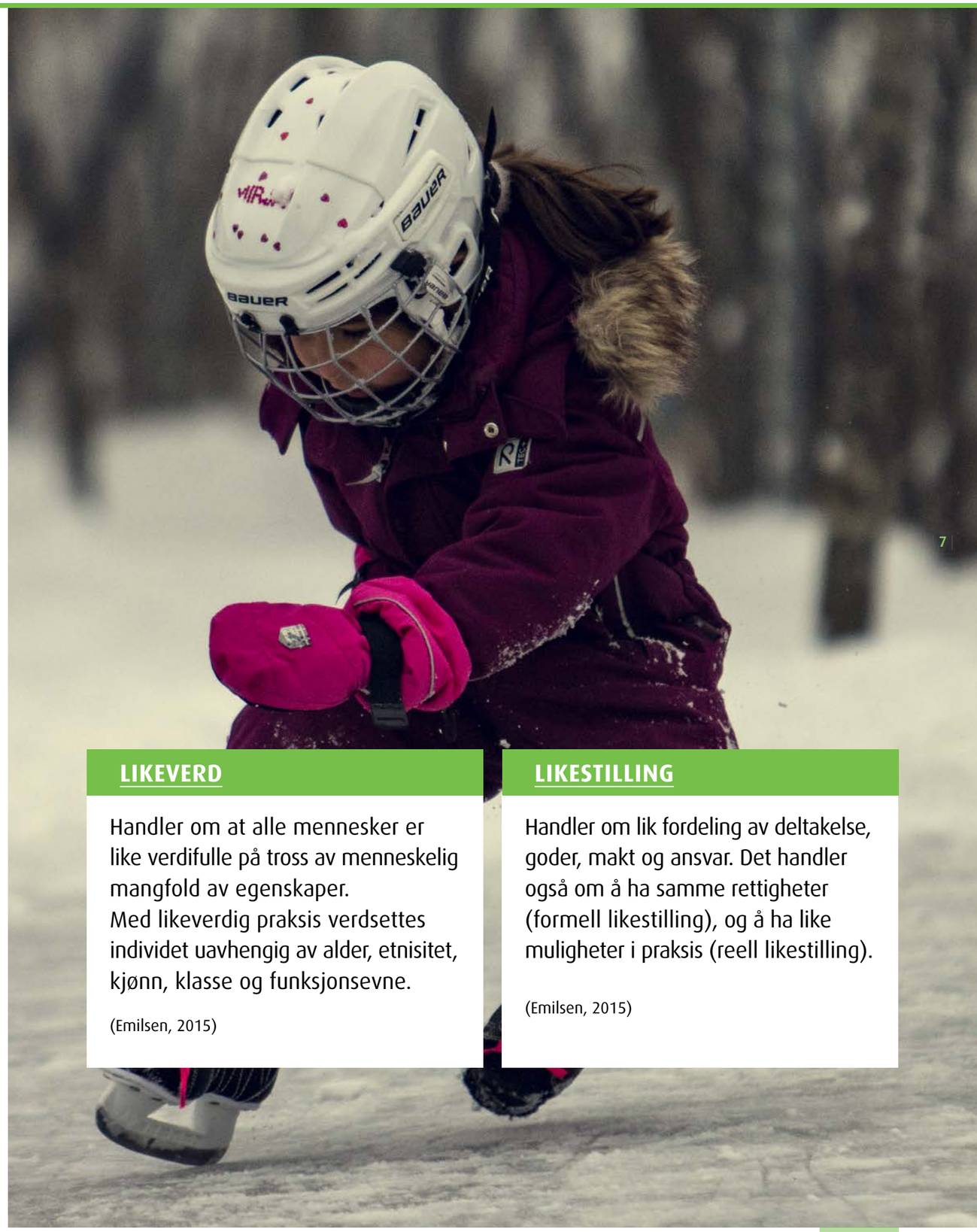

LIKEVERD

Handler om at alle mennesker er like verdifulle på tross av menneskelig mangfold av egenskaper.
Med likeverdig praksis verdsettes individet uavhengig av alder, etnisitet, kjønn, klasse og funksjonsevne.

(Emilsen, 2015)

LIKESTILLING

Handler om lik fordeling av deltakelse, goder, makt og ansvar. Det handler også om å ha samme rettigheter (formell likestilling), og å ha like muligheter i praksis (reell likestilling).

(Emilsen, 2015)

Barnehagen skal bruke mangfold som en ressurs i arbeidet. Barna skal oppleve mangfold som positivt og det skal legges et grunnlag for respekt og forståelse for ulikhet og likeverd. Likeverd handler om å se individet ut fra en grunnforståelse om at alle mennesker er like mye verdt, og skal møtes likeverdig til tross for ulike forutsetninger. For å behandle alle likeverdig, må vi av og til forskjellsbehandle, nettopp fordi alle har forskjellige utgangspunkt. Å behandle alle likt kan føre til diskriminering.

Å fremme likestilling handler om å gjenkjenne strukturer i samfunnet som bidrar til at kjønnene gis ulike forutsetninger og muligheter. Det er derfor nødvendig å se på gutter og jenter, menn og kvinner som grupper, for å kunne se mønstre som skaper forskjeller. Likestilling er et fagfelt, og det er viktig med kompetanse for å få til et godt likestillingsarbeid i hverdagen.

Hva innebærer like muligheter?

I denne sammenhengen har vi oppmerksomhet på kjønnslikestilling. Målet om at alle kjønn skal ha like muligheter betyr ikke at jenter og gutter skal bli like eller at noe skal tas bort. Likestillingsarbeid handler om å utvide handlingsrommet og gi flere muligheter (Henkl & Tomicic, 2011). I hverdagen kan det bety at alle skal ha de samme mulighetene til å delta i forskjellige aktiviteter, opparbeide seg ferdigheter og til å bli sett og hørt. Mer overordnet handler det om at forventninger vi har til kjønn ikke skal begrense barna.

Hva er kjønn?

Det er biologiske forskjeller mellom gutter og jenter. Med unntak av de fysiske forskjellene kan ulikhetene være uklare, og det er vanskelig å slå fast hvordan de kommer til uttrykk. Biologiske forutsetninger blir påvirket av hvordan barna stimuleres i sitt oppvekstmiljø. Kjønn er noe som utvikles i samspill med omgivelsene individet er født inn i (Emilsen, 2015). Derfor er det ikke mulig å skille klart mellom om vi er «født sånn» eller «blitt sånn». Både sosiale og biologiske faktorer vil ha innvirkning på hvem vi blir som individ.

Rammeplanen nevner flere diskriminerings-grunnlag som er relevante i et kjønnsperspektiv. Kjønn, kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk og seksuell orientering handler om hvilke normer for kjønn barn blir møtt med. Mange av barna som bryter med tradisjonelle kjønnsforventninger er ekstra sårbare i oppveksten (Arntzen & Renolen, 2018). Åpenhet og synliggjøring av kjønnsmangfoldet bidrar til et inkluderende læringsmiljø, og er med på å forebygge mobbing og utestenging i barnehagen. Dette krever en bevissthet på egen forståelse av kjønn, og bevissthet om hva vi forventer av andre ut fra kjønn. På samme måte som at det er forskjeller mellom gutter og jenter, er det også store forskjeller innad i jente- og guttekategorien. Det finnes også barn som føler seg som et annet kjønn enn det vi ser og forventer. For å utvide handlingsrommet er det nyttig å tenke på kjønn som et spekter av identiteter, og ikke kun jente eller gutt slik vi tradisjonelt er vant til å tenke. Dette vil bidra til å åpne opp og synliggjøre det mangfoldet av kjønnsuttrykk og kjønnsidentiteter som finnes blant barn.

Bevissthet om kjønnsnormer

Et normkritisk perspektiv handler om å få en større bevissthet om hvem som har makt til å definere hva som er «normalt», eller hva som er normen. Et eksempel på kjønnsnormer er heteronormativitet som innebærer at det fortsatt er vanlig å forvente at voksne inngår i heterofile parforhold, og at barn har en mor og en far. På samme måte forventes det gjerne i vår kultur at barn kommer til å inngå i et heterofilt parforhold når de blir store. Et annet eksempel er hvilke normer vi har for maskulinitet og femininitet, og hvordan dette påvirker gutters og jenters handlingsrom på ulike måter.

Et normkritisk perspektiv på de kjønns-forventningene vi formidler til barna kan bidra til å skape et miljø i barnehagen hvor forskjeller i større grad blir respektert.

Kropp, kjønn og seksualitet

Barnas forhold til egen kropp og seksualitet er tett knyttet til kjønnsroller og forventninger til hvordan gutter og jenter skal være. Å snakke om kropp og barns seksualitet i barnehagen kan gjøre det enklere å utfordre normer knyttet til kjønn som virker begrensende. Det kan for eksempel være at gutter ofte har mer synlige muskler enn jenter, eller at gutters kjønnsorgan får mer oppmerksomhet enn jenters. Åpenhet handler om å skape et trygt miljø der barn kan leke, utforske, spørre og lære om kropp, seksualitet og grenser ut fra barnets perspektiv og utviklingsnivå (Friis, 2019).

Åpenhet og kunnskap om kropp og seksualitet har sammenheng med forebygging av overgrep. Overgripere er avhengige av uvitenhet, skam og tabuer fordi det gir dem et handlingsrom. Motsatt vil barn som har trygghet på egen kropp, og som har begreper til å snakke om kroppen, i større grad kunne bestemme over egen kropp. De vil også lettere kunne stoppe grenseoverskridende lek i barnehagen (Rygg & Wiede Aasland, 2009). Trygge barn vil ikke nødvendigvis kunne stoppe en overgriper, men de vet hva overgrep er, og de vet at de kan fortelle det til en voksen de stoler på fordi det er en åpenhet, trygghet og kunnskap rundt temaet i barnehagen.

VISSTE DU AT:

- Gutters og jenters utdanningsvalg fortsatt er svært kjønnstradisjonelle (Reisel et.al., 2019)
- Færre gutter enn jenter fullfører videregående utdanning (Ibid)
- Mange jenters livskvalitet synker fra 11-12 års alder fordi de sliter med angst og depresjon (Folkehelseinstituttet, 2018)
- Mange gutters leseferdigheter er betydelig svakere enn jenters (Kunnskapsdepartementet, 2019)
- Jenter oftere blir utsatt for overgrep enn gutter, og at gutter som blir utsatt for overgrep har vanskeligere for å fortelle om det og be om hjelp (Thoresen & Hjemdal 2014)
- Gjennom markedskreftene blir barn presentert for svært kjønnsstereotypiske idealer, som blant annet bidrar til kroppspress (Kulturdepartementet, 2019)
- Gutter og jenter gjør forskjellig ting på skjerm, og dermed opparbeider ulike ferdigheter (Kulturdepartementet, 2019)

Å arbeide aktivt med barnehagen som likestilt organisasjon

Barnehagens verdigrunnlag er kjernen i barne-hagens arbeid og pedagogiske grunnsyn. Rammeplanen viser til at barnehagens verdier skal baseres på menneskerettigheter og FNs barnekonvensjon. Uttrykte verdier og holdninger er avgjørende for å utvikle kulturen i barnehagen, ikke minst når det gjelder likestillings- og likeverdsarbeidet. Alle skal ha like muligheter til å bli sett, hørt og oppmuntret til å delta i fellesskap i alle aktiviteter i barnehagen.

I arbeidet med likestilling og likeverd er det viktig at personalet diskuterer verdier, tankesett og praksis i egen barnehage. Personalet må reflektere over sine egne holdninger for best mulig å kunne formidle og fremme likeverd og likestilling (Utdanningsdirektoratet, 2017). Verdiene forplikter personalet i det daglige arbeidet og skal prege hverdagen og alle gjøremål i barnehagen. Årsplan/virksomhetsplan er et viktig redskap for å nå målet om en kultur som er åpen og inkluderende for alle, og tuftet på menneskerettigheter og demokrati.

Likestillingsperspektivet i språk-utvikling, lek og det fysiske miljøet

Likestillingsperspektivet er relevant inn i hverdagsaktivitetene i barnehagen, men det krever ofte erfaring og bevissthet å få øye på det. Hvordan det fysiske miljøet i barnehagen er utformet og hvilke aktiviteter gutter og jenter velger har betydning for hvilke ferdigheter de får øvd på og lært seg (Aune, 2019). Mye kjønnsdelt lek kan også være en likestillingsutfordring fordi det kan føre til at barn som bryter med kjønnsnormer ikke finner sin plass i leken.

En inngangsport for å arbeide med likestilling kan være å bli mer bevisst på hvilke konsekvenser kjønnsdelt lek har for barns læring og utvikling av ferdigheter. Et eksempel mange kan kjenne seg igjen i er at gutter deltar mer i grovmotorisk lek enn jenter, og at jenter i større grad driver med bordaktiviteter og rollelek enn gutter. Dette gir gutter og jenter ulike fordeler og ulemper når det kommer til læring.

Undersøkelser har vist at når arealer, inventar og lekemateriell tilrettelegges for å invitere til mer kroppslig aktivitet, benytter gutter slike muligheter til boltrelek og lekeslåssing i større grad enn jenter (Storli, 2020). Det er viktig at miljøet er lagt til rette for både grovmotorisk og finmotorisk lek. For eksempel bidrar boltrelek og lekeslåssing til at barna blir tryggere på å sette grenser for egen kropp og å respektere andres grenser i kroppslig lek (Storli, 2020).

Dette er læring som er viktig for alle barn, uavhengig av kjønn, og en del av likestillingsarbeidet kan derfor være å ha en bevissthet på hvem som deltar mest i boltrelek.

Valg av rom og lekeaktiviteter har også betydning for hvor mye språktrening barna får. Undersøkelser har vist en tendens til at personalet oppholder seg mer i nærheten av aktiviteter der det er flest jenter. De snakker med jenter i flere og lengre setninger, og jenter eksponeres derfor i større grad for et mer variert og avansert språk. Rom og aktiviteter som gutter tradisjonelt velger, gir i mindre grad språktrening gjennom samtaler med de ansatte (Sagstuen, 2019, Svaleryd, 2004).

Løsningen er ikke nødvendigvis at jenter må delta like mye i boltrelek som gutter, eller at gutter må delta like mye i bordaktiviteter og rollelek som jenter. Det er heller ikke slik at alle barnegrupper har mye kjønnsdelt lek. Det som er viktig er å undersøke om de ansatte ubevisst har forventninger om at gutter og jenter skal velge tradisjonelt, og dermed også ubevisst bidrar til kjønnsdelt lek. Dette kan gjøres ved å tenke over hvilken rolle de ansatte selv inntar i tilrettelegging, tilstedeværelse og deltakelse i aktiviteter. For eksempel kan de ansatte undersøke hvor de plasserer ulikt lekemateriell, hvilke rom de prioriterer å være i, hvilket kjønn som leker mest i nærheten av personalet og hvilke leker og aktiviteter de ansatte foreslår for henholdsvis jenter og gutter.

REFLEKTER OVER

- » om det er forskjell på hvilke leker og aktiviteter du foreslår for jenter og gutter
- » om kjønnsdelt lek fører til at personalet snakker mer med jenter enn med gutter
- » om kjønnsdelt lek fører til at gutter får mer trening i grovmotorisk lek enn jenter

Om å arbeide med likestilling og likeverd som en del av fagområdene og barns medvirkning

Barnehagen skal ivareta barnas rett til medvirkning. Alle barn skal få erfare å få innflytelse på det som skjer i barnehagen (Rammeplan for barnehagen, 2017).

Barnehagen skal være bevisst barnas ulike uttrykksformer og tilrettelegge for medvirkning på måter som er tilpasset barnas alder, erfaringer, forutsetninger og behov. For å få til dette er det viktig hvordan barnehagen utformer og organiserer det fysiske lekemiljøet, og hvordan samspillet er mellom voksne og barn. God organisering av lekemateriell bidrar til at barna enkelt finner frem til leker og utstyr, dermed kan de se hvilke muligheter de har og gjøre egne valg. Det er viktig at det fysiske lekemiljøet er tilrettelagt allsidig, med ulike områder for lek og aktivitet, som for eksempel egnede områder for lesing, rollelek, konstruksjonslek og aktiv fysisk lek.

Litteratur treffer barn på ulike måter. Det er derfor viktig å tilby en bredde i barnelitteraturen og å sørge for at tilbudet speiler barn med ulik alder, kjønn og bakgrunn. Materialer til rollelek bør også være gjennomtenkt og variert, slik at dette er interessant for alle barn. Når det gjelder leker som stimulerer barnas finmotorikk, er det viktig å ha variasjon, som for eksempel Lego, puslespill og perler.

Selvstendig kreativ utfoldelse, der barna får skape sitt eget uttrykk, kan være kilde til glede og god lek. Personalet kan bidra til dette ved å tilby udefinert lekematerial som for eksempel kasser, klosser og tekstiler.

Likestillings- og likeverdsperspektivet skal være en del av all aktivitet i barnehagen, og kan ses i sammenheng med fagområdene i rammeplanen (Aune, 2019). På neste side vil dere se noen eksempler på hvordan kjønn og likestilling kan være relevant i fagområder i rammeplanen.

EKSEMPLER

Språk, kommunikasjon og tekst

» Snakker de ansatte like mye med gutter og jenter?

» Brukes det ulike tonefall, talemåter, ord og begreper overfor gutter og jenter?

» Deltar jenter og gutter i forskjellige aktiviteter som gir ulik grad av språktrening?

» Hva lærer barna om kjønn og normer gjennom bruk av litteraturen i barnehagen?

» Hvilke konsekvenser kan ulik språkstimulering på bakgrunn av kjønn få for barn?

Kropp og bevegelse, mat og helse

» Fører kjønnsdelt lek til at jenter får mindre grovmotorisk trening enn gutter?

» Fører kjønnsdelt lek til at gutter får mindre finmotorisk trening enn jenter?

» Hvordan lærer barna om kropp og seksualitet i barnehagen?

» Hvordan henger kropp og seksualitet sammen med forventninger vi har til jenter og gutter?

» Hvordan blir gutter og jenters kjønnsorganer satt ord på i barnehagen?

Kunst, kultur og kreativitet

» Tilrettelegger barnehagen aktivt for at alle barn skal få utfolde seg i rollelek?

» Er det forskjell på hvilke roller jenter og gutter tar i leken?

» Er det rom for å bryte kjønnsnormer i utkledningslek?

» Deltar gutter i like stor grad som jenter i aktiviteter som å perle, tegne, og i lek med plastelina?

Etikk, religion og filosofi

» Hvordan kan barnehagen reflektere og undre seg sammen med barna om hva det vil si å være jente, gutt eller å ha en annen kjønnsidentitet?

» Forventer vi ubevisst at barna skal vokse opp i og inngå i heterofile relasjoner?

» Hvordan snakker barnehagen om mangfoldet av familier som barna kommer fra, og som finnes i samfunnet vårt?

Hvordan arbeide med likestilling og likeverd

Barnehagen som en lærende organisasjon

Mange tenker at kompetanse utvikles best ved å gå på kurs eller ta utdanning. Samtidig viser erfaringer at flere og ulike tilnærminger og læringsformer vil være viktig for å styrke ansattes profesjonsutøvelse.

Barnehagen som lærende organisasjon handler om hvordan vi kan være et lærende fellesskap og utvikle oss i samspill med omgivelsene. Dette er et menneskesyn og læringssyn som gjenspeiles i Rammeplan for barnehager og Lov om barnehager, og gjelder både barn og ansatte. Et lærende felleskap handler om hvordan et team eller avdeling lærer sammen, og ikke minst hvordan hele barnehagen utvikler seg sammen om en felles målsetting. En lærende barnehage krever en leder som setter i gang og leder refleksjons- og læringsprosesser blant ansatte.

Viktige punkter er å:

» Involvere alle

» Jobbe over tid

» Sette klare mål

» Prioritere, våge å gjøre valg

» Følge opp

Vi vil nå presentere 3 steg det kan være greit å følge:

01. Start med personalgruppen

02. Involver barna

03. Involver foreldre

STEG

01.

Start med personalgruppen

For å bli bevisst egen praksis, er det en god start å reflektere over egne erfaringer og holdninger. Selv om vi alle har et ideal om å gi alle kjønn like muligheter, er de fleste av oss kjønnede i egen praksis - også barnehageansatte. Dette former våre forestillinger og forventninger til ulike kjønn og påvirker hva vi sier og gjør overfor barna, foreldrene og hverandre. Det er derfor viktig å tenke igjennom egen og andres praksis i et kjønnsperspektiv. Her er noen ideer til hvordan ansatte kan arbeide med bevisstgjøring.

Metoder og verktøy
Det finnes mange ulike måter å reflektere over egen praksis og bevisstgjøre seg selv. Her er forslag til fire ulike metoder som personalet kan arbeide med.

Refleksjonsoppgaver

KLIKK FOR EKSEMPLER

Pedagogisk sol
Bruk pedagogisk sol både individuelt og senere i grupper for å reflektere over egne holdninger knyttet til kjønn, likeverd og likestilling.

Verdispill
Bruk verdispillet «Likestilt pedagogisk praksis og kjønnsmangfold», det utfordrer deg på dine egne verdier og holdninger.

Praksisfortellinger
Praksisfortellinger er en god metode for å gi ansatte anledning til å reflektere på egenhånd først, for deretter å drøfte i grupper/plenum.

Skriv ned praksisfortellinger og del med hverandre på personalmøter. Systematiser slik at dere får en samling med historier som kan brukes til videre refleksjon.

STEG

02.

Involver barna

Et godt utgangspunkt for praktisk likeverds- og likestillingsarbeid kan være å bli bevisst hva barna er opptatt av omkring kjønn og likestilling. Blant annet kan personalet i barnehagen reflektere over om barn lager sine egne kjønnskategorier. Å involvere barna i arbeidet er vesentlig.

Metoder og verktøy
Barn har mange tanker om gutter og jenter. Derfor er det viktig å reflektere sammen med dem, enten i små grupper eller individuelt. En idé kan være å snakke med barn om hva de tenker om å være jente, gutt eller et annet kjønn. Og samtidig undersøke om jenter og gutter gis like betingelser og muligheter. Det er viktig at spørsmålene er åpne og at personalet legger til rette for at barna kan reflektere og utrykke seg fritt uten at de ansatte påvirker situasjonen.

Verdispillet
«Likestilt pedagogisk praksis og kjønnsmangfold» har egne barnekort, og er godt egnet til å få i gang samtaler med barna. I verdispillet er det lagt vekt på områder som barn liker å samtale om, som for eksempel lek, vennskap, regler, rettferdig, urettferdig, følelser og om alle barn kan gjøre det samme.

Barneintervju
er også en god metode for å få bedre innsikt i barns perspektiv på likestillingsarbeidet.

Litteratur for barn

En velprøvd metode for refleksjon og samtale er å lese litteratur sammen med barna. Nedenfor er det foreslått ulike bøker som kan danne utgangspunkt for gode samtaler og refleksjon sammen med barna om kjønn, kropp, mangfold og likestilling.

«Ollianna»

av Gro Dahle og Kaja Dahle Nyhus (2020)

Billedboka handler om å lure på om man er gutt eller jente og hva som skjer hvis man våger å være seg selv. Boka handler om Olli som gjerne vil være jente, og hvordan pappa er streng og mørk og ikke forstår mens mamma er åpen og forståelsesfull. Men hunden er den beste, den aksepterer Olli akkurat som han er. Boka er skrevet på rim og den ender med at pappa til slutt aksepterer Olli som Ollianna.

«Prinsesse Ivar og vennene på fest»

av Mona Renolen, Marion Arntzen og Ylva Swanstrøm Løvgren (2018)

Ivar, Randi, Alva og Mamo er fire gode venner som skal på fest. Men hva skal de ha på seg? Ivar vil være prinsesse. Alva vil være jente. Randi er glad i å være prins. Mamo vil bare være Mamo. Hen vil verken være gutt eller jente, men bare seg selv. Billedboka handler om alle barns rett til å få være akkurat slik de selv vil.

«Prinsessens rockeband»

av Per Gustavsson (2011)

En handlekraftig prinsesse som tidligere har spilt i rockeband leter opp sine gamle bandkamerater for å spille igjen. Det er imidlertid et problem at de andre bandmedlemmene ikke tør å bli med fordi de er redd for dragen som spiller trommer. Prinsessen har en lur plan for å løse problemet. Boka handler om forventinger til ulike roller og uttrykk.

«Når prinser blir hjemme»

av Per Gustavsson (2011)

Historien handler om at mange tror prinsesser bare er snille og pene og at prinser aldri blir redde, men at det ikke alltid er tilfelle. Boka handler om en prins som både er litt redd men samtidig modig, og om forventinger til ulike roller basert på kjønn.

«Hannemone og Hulda»

av Jenny Jordahl (2019)

Hulda er hulder og lever i skogen. Hannemone er havfrue og lever i havet. En gang i året er det fest, da skal de finne sin make. Det forventes at huldre finner en tømmermann og at havfruer blir sammen med en sjømann. Men de finner ingen som passer for dem. De drar ut i verden og der finner de hverandre. I boka stilles det spørsmål ved det bestående. Hannemone og Hulda er fortellingen om å finne kjærligheten og seg selv.

«Familiemyldreboka»

av Mary Hoffman og Ros Asquit (2010)

Boka tar for seg ulike typer familier og hva de gjør. Noen barn er enebarn, andre har stesøsken og noen er adoptert. Noen barn bor hos far, men andre bor med mor. Enkelte barn har to mødre eller to fedre, mens andre bor med besteforeldre. Mangfoldet er stort, og boka viser ulike måter menneskene lever livene sine på.

«Wilma har to mammaer»

av Maria Therese Olsen og Lone Halvorsen (2018)

Boka handler om Wilma som er 4 år, hun går i barnehage, har en helt ordentlig kanin som ser ut som en løve, hun har blinkesko, elsker å danse med strutteskjørtet sitt - og så har hun to mammaer. Boka tar opp ulike familieformer, kjønnsroller og kjønnsidentitet.

«Den lille jeg er meg»

lydbok av Mira Lobe (2016)

Fortellingen handler om et lite vesen som vil finne ut hvem hen er og om å være seg selv. I boka er det en oppskrift på hvordan lage det lille vesenet JEG-ER-MEG. Boka er gjendiktet til norsk av Esben Esther Pirelli Benestad.

«Milla og Max. Har Milla snabeltiss?»

av Thierry Lenain og Delphine Durand (2012)

Historien handler om hvordan Max deler verden inn i to, de som har snabeltiss og de som ikke har det. De som har snabeltiss, er gutter og er tøffe og sterke. De uten, jentene, er søte og omsorgsfulle. En dag begynner Milla i klassen hans og hun er skikkelig tøff. Max begynner å lure på om Milla egentlig er en gutt og har snabeltiss. Historien handler om kjønnsstereotypiske forventninger.

«Milla og Max. Prinsessekjolen»

av Thierry Lenain og Delphine Durand (2012)

Milla hater søte, rosa kjoler og prinsesser. Max derimot mener at hun vil bli strålende vakker i prinsessekjole. Milla får Max til å prøve kjolen slik at hun kan erte han. De får seg en overraskelse begge to. Historien handler om kjønnsstereotypiske forventninger og kjønnsoverskridende muligheter.

«Julian er en havfrue»

av Jessica Love (2020)

Julian har vært i svømmehallen. På turen hjem får han et glimt av noen nydelige havfruer, og drømmer seg bort til en verden full av vakre sjødyr. Julian vil også bli en havfrue! Hjemme kler han seg ut med Besta sine gardiner og potteplanter. Men hva vil Besta si? Boken viser til hvordan barn kan oppleve forventinger til eget kjønn.

«Brillebjørn»

av Ida Jackson (flere bøker utgitt ulike år)

Bøkene om Brillebjørn er hverdagshistorier, som blant annet frigjør seg fra kjønnsstereotypier og gir barnet definisjonsmakt.

«Mamma Mø»

av Jujja Wieslander og Sven Nordqvist (flere bøker utgitt ulike år)

Mamma Mø-bøkene handler om ei ku som slett ikke oppfører seg slik som forventes av en tradisjonell ku. Boka setter i gang refleksjoner omkring roller og forventinger.

«Jeg er meg! Min meg!»

av Eli Rygg og Margrete Wiede Aasland (2009)

Boka handler om kropp, gode og vonde følelser, ulovlige hemmeligheter og berøringer. Gjennom boka og samtalene rundt de ulike temaene er ønsket å bidra til at barn kan få et godt og bevisst forhold til kroppen sin. Barn skal få hjelp til å tørre å si fra til voksne når de opplever ting som er vondt, ekkelt eller rart. Boka gir også den voksne økt kunnskap om å se de barna som må bli sett, og å sette i gang tiltak. Boka passer i samtaler med barn fra ca. 4 til 8 år.

«Barns seksuelle leker»

av Pia Friis (2019)

Boka gir kunnskap til barn og voksne om barns seksuelle følelser. Barn trenger bekreftelse på og aksept for at seksuelle følelser er normalt, og det får de ved at den voksne møter den seksuelle leken på en aksepterende og trygg måte. Boka består av ei barnebok og en fagdel. Barneboka er illustrert, og teksten er ment for høytlesning. Det er forslag til samtalespørsmål med barna i denne delen.

STEG

03.

Involver foreldre

Innledningsvis vil vi understreke at betegnelsen «foreldre» også omfatter andre foresatte. Foreldres holdninger til kjønn, likestilling og likeverd er sentralt. I Lov om barnehager står det at foreldre skal involveres i barnehagens arbeid. Gjennom sitt samfunnsmandat har barnehagen sammen med foreldrene mulighet for å påvirke og medvirke til at barn vokser opp i et likeverdig og likestilt samfunn.

Foreldre kan bidra til at kjønnsstereotypene opprettholdes, og dermed til å gi barna mindre handlingsrom. De kan også være engstelige for at deres barn skal bli ertet, mobbet eller holdt utenfor det sosiale felleskapet, hvis de går på tvers av etablerte forventinger til kjønn. Barnehageansatte kan reflektere sammen med foreldrene om hvordan de best kan støtte sine barn som velger utradisjonelt.

For eksempel kan de ansatte snakke om tema som:

» Betydningen av kjønn i samfunnet

» Hvordan kjønnsstereotype klær, leker og aktiviteter kan bidra til å begrense gutters og jenters handlingsrom

» Barns kjønnsidentitet

» Barns kjønnsuttrykk

» Barnehagens mandat til å arbeide med tema som kropp, identitet, mangfold, likeverd og likestilling

Foreldre og ansatte kan sammen reflektere over barns behov for egendefinert handlingsrom og hvilke begrensinger tradisjonelle kjønnsroller gir.

Som ansatt i barnehagen møter du foreldre med ulike sosiale bakgrunner og ulike kulturer.

Foreldre representerer også et kjønns- og seksualitetsmangfold. Mangfoldet blant barn og foreldre er en viktig ressurs i likestillings- og likeverdsarbeidet. Samtidig kan kommunikasjon med en variert og mangfoldig foreldregruppe gjøre samspill og samarbeid om likestilling og likeverd krevende.

Barnehagens samfunnsmandat om å fremme likestilling og likeverd gjelder overfor alle barn. Et relevant refleksjonsspørsmål er derfor på hvilken måte barnehagen skal møte foreldre som uttrykker motstand mot barnehagens arbeid med likestilling. Barnehagens primære oppgave er å trygge barnets utvikling og behov, noe som i enkelte tilfeller kan komme på tvers av foreldrenes ønske om å påvirke sitt barn i en bestemt retning. Barnehagen kan hjelpe foreldrene å støtte sine barn, noe som er fundamentalt viktig for barnets opplevelse av seg selv og utvikling av selvfølelsen.

Eksempler på problemstillinger som kan være krevende er:

» Når en gutt ikke får lov til av foreldrene å leke med jentene i barnehagen eller får lov til å kle seg i kjoler.

» Hvis foreldre utrykker skepsis til at menn som er ansatt i barnehagen skifter bleie eller hjelper til på toalettet.

Barnehagen må i alle tilfeller formidle og forvalte sine forpliktelser til å arbeide for et likestilt og likeverdig barnehagemiljø og samfunn. Dette skjer gjennom god dialog med foreldrene. I slike samtaler er det viktig å være trygg på eget og barnehagens verdimessige ståsted og formidle dette på en god måte.

Noen forslag til hvordan involvere foreldre:
Sett kjønn, likestilling og likeverd som tema på foreldremøte. En introduksjon til tema hvor foreldre får innsikt i hvordan og hvorfor barnehagen skal arbeide med tema kan være en god start på dialogen med foreldrene. Det kan i tillegg være ulike metoder som kan brukes.

Synliggjør hvordan barnehagen jobber med likestilling og likeverd gjennom pedagogisk dokumentasjon.

Metoder og verktøy:
Flere verktøy kan tas i bruk for å involvere foreldrene med arbeidet omkring kjønn, likestilling og likeverd.

Verdispill
Bruk verdispillet «Likestilt pedagogisk praksis og kjønnsmangfold», det utfordrer foreldrene på deres egne verdier og holdninger.

Pedagogisk sol
» Bruk pedagogisk sol i refleksjon sammen med foreldrene.

» Bruk pedagogisk sol både individuelt og senere i grupper for å reflektere over egne holdninger knyttet til kjønn, likeverd og likestilling.

Praksisfortellinger
En god praksisfortelling kan skape engasjement og bidra til gode drøftinger sammen med foreldrene. Personalet kan samle eksempler fra hverdagen. Fortellingene kan anonymiseres og brukes som utgangspunkt for arbeidet med foreldrene. Her er forslag til en fortelling som kan brukes:

» En gutt skal begynne på skolen til høsten og skal velge skolesekk. Han vil ha en lilla med rosa paljetter. Moren nøler fordi hun er redd han vil bli ertet på skolen. Hun er fristet til å påvirke sønnen sin til å velge en blå sekk i stedet. Hva skal hun gjøre?

Metoder og verktøy for å arbeide med likestilt pedagogisk praksis

Endringsarbeid og kompetanseutvikling

For å oppnå at barnehagen blir en lærende organisasjon må organisasjonen, med lederen i spissen, ha fokus på endring og kompetanseutvikling (Gotvassli, & Moe, 2020). Kompetanseutvikling i barnehagen krever systematisk arbeid med målsettinger og planer for fremdrift og resultat, og det er viktig å arbeide stegvis og strategisk. Strategisk kompetansestyrking omhandler planlegging, gjennomføring og evaluering av tiltak for å sikre virksomheten og den enkelte medarbeiders nødvendige kompetanse (Lai, 2014).

Nedenfor presenterer vi ulike tilnærminger og verktøy for arbeid mot en likestilt og likeverdig organisasjon.

Prosjektarbeid

For å komme i gang med kompetanseutvikling og endringer kan det være hensiktsmessig å sette i gang et prosjekt. I et prosjekt er målsettingen gitt. Det er også tidsavgrenset med en tydelig start og slutt. Her er noen nyttige tips:

Etabler en prosjektgruppe
Gruppen bør ha hovedansvar for arbeidet og fremdriften, samtidig som hele personalet involveres slik at arbeidet ikke bare blir prosjektgruppas ansvar.

Lag en plan for arbeidet
Konkretiser mål, tiltak, metode og dokumentasjon. Lag en tids- og ressursplan for arbeidet. Hva skal gjøres, når skal det gjøres og hvem har ansvaret?

Jobb sammen
Temaet tas opp på personalmøter og på planleggingsdager.

Involver alle
I metodedelen vil dere finne mange forslag til hvordan alle kan involveres.
Et eksempel er søt-modellen.

Informasjon og dialog med foreldrene
Foreldresamarbeid er viktig. Synliggjør barnehagens verdigrunnlag i plattformen dere bruker til kommunikasjon med foreldrene.

Inkluder tema i årsplanen
Skriv ned målsettingen i årsplanen, og hvordan dere skal jobbe for å nå målet.

SØT-modellen som analyseverktøy

En GAP-analyse er et nyttig verktøy som ofte benyttes i endringsarbeid. Her analyseres nåværende situasjon og ønsket situasjon, deretter kartlegges mulighetene for å tette gapet. SØT-modellen er en form for GAP-analyse og vil være et godt verktøy for å lede og strukturere samtaler og prosesser. Modellen har tre enkle steg og kan brukes igjen og igjen. Situasjonen endrer seg, ny tilstand ønskes og nye tiltak settes ut i livet.

(Kjeldsaas & Ullmann, 2015)

01

SITUASJONEN NÅ

Her utfordres medarbeiderne til å si hvordan de opplever situasjonen nå. Relevante spørsmål kan være: Hvilke holdninger har vi til kjønnsmangfold? Hvordan er vår praksis med hensyn til temaene likestilling og likeverd? Hva synes vi er utfordrende? Hva lykkes vi med?

02

ØNSKET TILSTAND

Medarbeiderne utfordres til å si hvordan de ønsker at praksisen skal være. Hva ønsker vi oss når det kommer til likestilling og likeverd, og hvordan skal vi ideelt møte kjønnene? Hvordan ønsker vi at vårt lekemiljø skal være for å speile likestilling og likeverd?

03

TILTAK

Medarbeiderne skal til slutt foreslå konkrete tiltak for å nå ønsket tilstand. Dette innebærer å finne tiltak som skal prøves ut. På denne måten bidrar medarbeiderne til å finne arbeidsveien (T) for å komme fra situasjonen nå (S), til ønsket tilstand (Ø). Det anbefales å prøve ut 1-2 tiltak av gangen. På denne måten kan effekten av igangsatte tiltak vurderes.

VERKTØY FOR REFLEKSJON
Det er viktig å reflektere sammen med kollegaer, barn og foreldre. Det finnes mange verktøy som kan brukes:

Verdispill

«Verdispillet for likestilt pedagogisk praksis og kjønnsmangfold» er utviklet for å fremme refleksjon og dialog, for å løfte fram viktige perspektiver som kan skape utvikling på området. Spillet brukes til å sette de voksnes atferd overfor barna inn i en tydeligere sammenheng. Gjennom arbeid med egne holdninger og verdier utvikler personalet sin kompetanse. Verdispillet kan brukes i personalgruppen, foreldregruppen og barnegruppen. Til voksne er det laget kort med påstander som hver enkelt skal ta standpunkt til og begrunne, og det følger med en brukerveiledning til den som leder spillet. Til barna er det laget egne kort med spørsmål de kan undre seg over, og det følger med en brukerveiledning for de voksne for hvordan de kan lede samtalen.

LES BRUKERVEILEDNING
- kort til spilleleder

LES SPILLEREGLER

Praksisfortellinger

Å skrive ned fortellinger fra dagliglivet som grunnlag for refleksjon er en kjent metode for de som arbeider i barnehagen. En praksisfortelling er en personlig erfart opplevelse fra yrkesutøvelsen som kan deles med andre kollegaer. Mening skapes ved å forstå hva som har hendt, og hvorfor. Arbeidsmetoden egner seg veldig godt til refleksjon og for å få innsikt. Alle medarbeiderne kan ta med seg sine fortellinger fra sin praksis. Sett likestillingsbrillene på og snakk sammen om innholdet i praksisfortellingene. Ved å systematisere arbeidet og samle fortellinger over tid, er målet å endre holdninger og utvikle en mer bevisst praksis.

Eksempler på praksisfortellinger:

1. Barna får matboksene sine utlevert til frokosten på småbarnsavdelingen. En matboks med bilde av biler er igjen på trillebordet, og ei jente venter ved bordet. En ansatt sier: «Men... hvem sin boks er dette 'a, - det er da ikke Ida sin, dette er da en gutteboks. Kan den være forvekslet med broren sin boks?» (Matboksen var Ida sin.)

Spørsmål til refleksjon

» Hvilke holdninger kommer fram?

» Reflekter over hvordan kjønnsstereotyper kommer til uttrykk i denne situasjonen?

» Hvordan kan de ansatte arbeide for å unngå slik kjønnsstereotypisering i barnehagen?

2. Mor leverer Pål på morgenen. De andre barna er i full gang med lek og aktiviteter. Pål på snart to år tar tak i en dukke og koser med den. Moren utbryter: «Leker du med dukker?» Den ansatte svarer at han leker med mye forskjellig.

Spørsmål til refleksjon

» Hvordan kan den ansatte fortsette denne samtalen?

» Hvilke holdninger kommer fram?

» Ønsket den ansatte «å snakke bort» at Pål lekte med dokker?

» Hva kunne hen ha svart i stedet?

» Hva lærte Pål om kjønn i denne situasjonen?

3. Noen jenter og gutter sitter ved et bord da en ansatt går bort til guttene med en katalog og spør: «Hvilke traktorer skal vi kjøpe til barnehagen?»

4. Linda manglet en knapp i buksa. Barnehagelærer Vigdis sa «næmmen... denne må vi be mamma om å sy fast». Så sa Linda... «eller pappa, det er han som pleier å gjøre det.»

5. Fire barn skal kle på seg. En gutt har akkurat fått på strikkebukse, når en jente går forbi. Hun kaster et raskt blikk på buksa - stopper opp - ser på gutten og sier høyt: «Men - den er lilla!». Gutten ser på buksa og sier ingenting. Den voksne responderer: «Ja, den er lilla og passer perfekt til været i dag - god og varm når dere skal ut og leke i snøen».

6. En gruppe barn skal på tur i skogen og den ansatte roper «kom an, gutter så løper vi til bålplassen vår!»

Spørsmål til refleksjon

» Hvordan kunne situasjonene åpnet opp for mer likeverd og kjønnsmangfold?

Pedagogisk sol

Pedagogisk sol er et verktøy for assosiasjon og består av en sirkel med en ufullstendig setning inni – og med stråler rundt til å fullføre setningen. Setningen kan representere noe lederen eller personalgruppen ønsker å rette oppmerksomhet mot. Øvelsen kan gjøres individuelt eller i plenum. Det er viktig at solstrålene er tegnet før setningen fullføres, fordi solstråler uten fullførte setninger stimulerer til et behov for å gjøre oppgaven ferdig.

Bruk strekene til å fullføre setningen i midten

Likestilt pedagogisk praksis for meg er...
Andre stikkord kan være: kjønn, mangfold, kjønnsmangfold, normer, roller og kropp.

Forslag til oppsummeringsspørsmål

» Har du blitt mer bevisst på hva likestilt pedagogisk praksis er, og i så fall på hvilken måte? Hvordan vil dette påvirke din væremåte i møte med barna?

» Hva blir viktig når vi skal jobbe videre med likestilt pedagogisk praksis?

Metoder for observasjon og kartlegging

Det finnes mange metoder og tilnærminger for hvordan personalet praktisk kan arbeide med likestilling og likeverd i barnehagen. Ansatte i barnehagen har ofte lang trening i å arbeide systematisk med å observere og å kartlegge i ulike sammenhenger. Det finnes mye faglitteratur som omhandler systematisk observasjon og kartlegging som kan brukes med likestillings- og likeverdsbrillene på. Tenk igjennom hva det er barnehagen ønsker å undersøke nærmere og hvorfor, hvilken metode som egner seg ut fra de ulike problemstillingene, og hvilke tilgjengelige ressurser barnehagen disponerer.

Under er noen eksempler på temaer som kan være utgangspunkt for observasjon og kartlegging:

» Unngå å bruke begrepet «jente» eller «gutt» en hel dag. Lag et notat hvor du setter et merke de gangene du glemmer det og noter situasjonen. Tell opp antall ganger og kartlegg hvilke situasjoner dette gjelder.

» Registrer tiden når du har små barn på fanget. Er det forskjell på hvor lenge du har en gutt eller ei jente på fanget, og hvordan de sitter?

» Lag et skjema der du krysser av hver gang du ber jenter og gutter om å roe seg ned. Skriv hvilke situasjoner du ber om at de skal roe seg. Kan du se ut fra skjemaet om du har ulike forventninger til gutter og jenter om å være i ro?

Observasjon

Å observere en situasjon gir et godt grunnlag for refleksjon og mulighet for å avdekke systematiske forskjeller i pedagogisk praksis overfor ulike kjønn. Det er mange situasjoner som kan observeres/registreres - for eksempel et måltid, leken eller samlingsstund. Problemstilling må utarbeides, og det må avklares hva som skal sees etter og hva som skal registreres ut fra problemstillingen.

Et skjema kan brukes til registrering. Personalet må avklare hva de ulike punktene på skjemaet betyr. De ansatte som registrerer, bør ha en lik forståelse for hva de skal se nærmere på, og bør diskutere hva observasjonene innebærer av etiske hensyn for de involverte parter, både voksne og barn.

Nedenfor gir vi noen eksempler på bruk av observasjonsskjema som utgangspunkt for refleksjon.

PROBLEMSTILLING:

Møtes gutter og jenter forskjellig under måltidet?

Observasjonsskjemaet ble brukt til å registrere hvor ofte personalet henvendte seg til gutter og jenter.

Registreringene viste at guttene fikk tre ganger så ofte hjelp sammenlignet med jentene, uten å ha bedt om det. Dette til tross for at de tre yngste på avdelingen var jenter. Personalet var ikke bevisst denne praksisen.

De ansatte reflekterte i etterkant av undersøkelsen rundt følgende spørsmål:

» Hvorfor får gutter mer uoppfordret hjelp?

» Er det reelt at gutter trenger mer hjelp, og gjelder det alle?

» Hvilke konsekvenser får det for gutter og jenter?

» Påvirkes gutter til mindre selvstendighet?

» Hvordan samsvarer dette med målet for barnehagen?

Observasjon	Jenter	Gutter
Navn nevnt positivt		
Navn nevnt negativt		
Brukte ord: snill, god, pen, søt, flink		
Brukte ord: stor, lang, tøff, modig		
Hjelp uten spørsmål		
Hjelp etter spørsmål		
Ikke hjelp etter spørsmål		
Barn får positiv bemerkning		
Barn får negativ bemerkning/korrigering		

PROBLEMSTILLING:

Hvordan bruker de ansatte språk og kroppsspråk overfor jenter og gutter?

Observasjonsskjemaet ble brukt til å registrere om jenter og gutter:

» Ble snakket til i beskrivende fulle setninger
» Ble snakket til i korte setninger/ordre
» Ble møtt med nær og varm øyekontakt
» Ikke ble møtt med øyekontakt
» Ble møtt med irettesettende varm stemme
» Ble møtt med irettesettende kjølig stemme
» Hørte navnet sitt

(Emilsen, 2015 s 219-220)

Registreringene viste at personalet hadde nær og varm øyekontakt med jentene i større grad enn med guttene. Språket ble også brukt forskjellig overfor gutter og jenter. Guttene ble oftere snakket til i korte setninger og med bruk av ordre. Jentene ble i større grad snakket til i fullstendige og beskrivende setninger. Personalet brukte mer tid til dialog og forklaringer til jentene. Språket er preget av beskrivende og fullstendige setninger. Jentene mottar svært få ordrer og korte setninger.

Med bakgrunn i denne undersøkelsen ønsket barnehagen å jobbe mer med språklig utvikling i tilknytning til fagområdet kommunikasjon, språk og tekst. De ønsket å bruke språkgrupper og hjelpe gutter og jenter til å uttrykke sine følelser. De ville sette av mer tid til samtale, særlig med guttene. Målet var at guttene skulle bli møtt med lengre setninger og få «bade» mer i språket, noe som kan hjelpe guttene til økt språklig kompetanse.

Eksempel:
Sagstuen har undersøkt samtalen under frileken i barnehagen, for å se om barnehagen kan gi jenter og gutter ulike erfaringer, som igjen kan føre til ulik språklig kompetanse før skolestart. Hun fant at ansatte ofte prioriterer å være på (hoved)rommet hvor lekemateriell som tegnesaker, perler og vever er plassert, og som tradisjonelt tiltrekker seg flest jenter. Hun viser derfor til at hvis lekemateriell som flere gutter er opptatt av plasseres på rom som de ansatte ikke prioriterer å være til stede på i like stor grad, kan det får konsekvenser for gutters språkutvikling i barnehagen. Ulik lek kan gi ulik språklig erfaring og kunnskaper. I konstruksjonsleken observerte Sagstuen få samtaler mellom barn og barn-ansatt. Det var hovedsakelig korte utvekslinger, der byggverket kom i fokus hos barn og ansatte (Utdanningsnytt, 2019).

Film og foto

Filming og foto som metode er en god måte å dokumentere pedagogisk arbeid på, og et godt utgangspunkt for refleksjon. En utfordring kan være å velge ut hvilke situasjoner som skal filmes. Små filmsnutter der få personer er involvert gir ofte bedre informasjon enn lange filmsekvenser. Det er også viktig å legge godt til rette for filmingen slik at situasjonene blir mest mulig virkelighetsnære. Filming kan gi relevant refleksjon og kan gi retning for god praksis på mange nivå. Personalet bør se filmsnuttene flere ganger. På denne måten oppstår ny refleksjon. Flere bør se filmen sammen og samtidig bestemme seg for å se etter ulike ting fra gang til gang.

Fotografier kan også være et godt utgangspunkt for observasjon og refleksjon. I forbindelse med personvern er det viktig å følge gitte retningslinjer for dette. Ifølge rammeplanen har barn rett til vern om sin personlige integritet. Et etisk perspektiv skal derfor ligge til grunn ved dokumentasjon av barnegruppen og enkeltbarn. Personopplysninger skal behandles i samsvar med personopplysningsloven (Utdanningsdirektoratet, 2017 s. 39).

Intervju

Intervju med fokus på kjønn/likestilling/likeverd er også en spennende metode enten det er barn eller voksne som blir intervjuet. Det er viktig å legge godt til rette for intervjuet. Still åpne spørsmål og unngå å legge ordene i munnen på den som intervjues. Tenk også igjennom hvem som skal intervjues og hvorfor disse velges. Det er alltid nyttig å utarbeide en intervjuguide med spørsmål slik at disse gir retning på intervjuene. Da sikres det at de samme spørsmålene blir stilt i alle intervjuene. Kollegaer kan også intervjues for å gi et grunnlag for refleksjon og dialog. Det er forskjell på barneintervju og intervju med voksne. Les gjerne litt om metoden før den prøves - det finnes mye god litteratur på området.

Kartlegging

Kartlegging kan gjøres på mange måter, for eksempel ved å beskrive, telle eller observere. Systematisk nedtegning av et valgt område kan gi mye nyttig og håndfast informasjon. Mange områder av de ansattes atferd og holdninger kan kartlegges. En effektiv metode er å benytte et enkelt spørreskjema. Ved å la alle ansatte i barnehagen svare skriftlig på noen relevante spørsmål, kan barnehagen oppnå å få fram hvilke holdninger og tanker som råder i personalet. Et spørreskjema kan også sette i gang ny refleksjon. Oppsummer svarene i spørreskjemaet og la dette være utgangspunkt for refleksjonsarbeidet. Det finnes mange gode tips til relevante spørsmål i «Gender Loops Eksempelsamling» Nedenfor kan dere lese to eksempler på barnehager som har gjennomført kartlegginger.

Kartlegging og analyse av litteratur

Å kartlegge tilgjengelig litteratur for barna kan være en god ide.

Eksempel

En barnehage ønsket å kartlegge litteraturutvalget de hadde tilgjengelig for barna for å finne ut hvor ofte jenter eller gutter har hovedrollen i bøkene. Barnehagen telte opp bøker og dokumenterte via fotografering. De la bøkene i ulike stabler, ut ifra om gutter, jenter eller begge kjønn hadde hovedroller i bøkene. Stabelen med bøker med gutter i hovedrollen ble minst tre ganger så høy som haugen av bøker med jenter i hovedrollen. Barnehagen valgte ut ifra dette å ha fokus på arbeid med likeverd og likestilling ved innkjøp av nye bøker og dokumenterte via foto. Dette gjorde de for å vise foreldrene arbeidet og for å minne seg selv på hvordan de kunne være bevisste. Ved innkjøp av nye bøker valgte de flest bøker med jenter i hovedrollen og noen med gutter i hovedrollen.

Haugen med bøker med jenter i hovedrollen utgjorde ved neste kartlegging ca ¾ av størrelsen på stabelen med gutter i hovedrollen.

Det kan også gjøres en analyse av innholdet i bøkene i et kjønns- og mangfoldsperspektiv. Finnes det tradisjonelle kjønnsnormer i bøkene eller er det karakterer som bryter med stereotype oppfatninger av kjønn? Hvilke egenskaper og interesser har gutter og jenter? Leker de sammen eller hver for seg? Hva leker de? Finnes det et mangfold av kjønn som alle barn kan kjenne seg igjen i? Finnes det bøker som viser et mangfold av kjønnsidentiteter, forelskelser, familier, roller og yrker for jenter/kvinner og gutter/menn?

Å ha bøker som representerer mangfoldet i samfunnet når det gjelder kjønn, seksualitet, etnisitet, religion, familieformer og funksjonsevne viser barna at mennesker er forskjellig, og det fører til at flere barn har noen å identifisere seg med i bøkenes verden.

Kartlegging av lekearealet

På hvilke måter kan areal, leker og material ha betydning for lek og læring i et kjønnsperspektiv?

Eksempel

En barnehage undersøkte om gutter og jenter leker mer sammen når det er lekemateriale tilgjengelig, enn når de ikke har tilgang på leker. Barnehagen hadde to uteområder de brukte; ett område med leker, og ett område i skogen uten leker. Det ble tegnet kart over begge uteområdene. På to ulike tidspunkt av dagen ble det markert på kartet hvor mange barn som lekte sammen og hvilken kjønnssammensetning det var. De ansatte noterte også hva slags lek barna lekte.

Gjennom registreringene oppdaget barnehagen at gutter og jenter lekte mer sammen der det ikke var lekemateriale. På området med lekemateriale lekte gutter og jenter nesten ikke sammen. I etterkant av registreringen har de ansatte blitt mer opptatt av hvordan lekene som tilbys på lekeområdet kan bidra til kjønnsdelt lek, og hva det kan føre til av læring for gutter og jenter. De bestemte seg også for å bruke de to lekeområdene mer bevisst for å gi barna mer variert lek og erfaring.

Relevante begreper i arbeidet

» **Biologisk, psykologisk og sosialt kjønn** kan forstås som tre ulike aspekter: biologisk kjønn, den kroppen du er født med, psykologisk kjønn, det kjønnet du føler deg som, og sosialt kjønn, det kjønnet andre oppfatter deg som og som du sosialiseres inn i (Bufdir.no).

» **Kjønnsmangfold** viser til at det finnes et stort mangfold innad i jentegruppa og guttegruppa, og at det finnes barn og unge som definerer seg utenfor de to etablerte kjønnskategoriene. Å skape rom for kjønnsmangfold bidrar til å utvide mulighetsrommet for alle kjønn.

» **Kjønnskategorier** betyr at det finnes ulike tilnærminger til hvordan forholde seg til dilemmaer som har med oppdeling i flere kjønnskategorier enn kvinne og mann. I 2013 var Tyskland det første landet i Europa som anerkjente et tredje kjønn, ved en ny lov.

» **Hen** er et kjønnsnøytralt personlig pronomen som brukes i stedet for han og hun. En del transpersoner foretrekker at dette pronomenet brukes om dem (Bufdir.no).

» **Kjønnsroller** er tradisjonelle forventninger til henholdsvis kvinner og menn, gutter og jenter, på bakgrunn av deres kjønn.

» **Likestilling** handler om å endre strukturelle og kulturelle forhold som fører til at mennesker møter barrierer eller forskjellsbehandles på grunn av den de er. Å jobbe for at kjønnsnormer ikke virker begrensende vil gi økt likestilling. Det er forskjell på formell og reell likestilling:

» **Formell likestilling** er det samme som legal eller lovmessig likhet. Formell likestilling vil si at alle mennesker har like rettigheter til å delta på ulike samfunnsområder og kunne treffe valg som angår deres liv.

» **Reell likestilling** omhandler ikke bare like rettigheter, men også resultatlikhet. Det kan for eksempel innebære lik fordeling av deltakelse, goder, makt og ansvar.

» **Likeverd** som begrep viser til at alle mennesker er like verdifulle på tross av menneskelig mangfold og variasjon i egenskaper. Noe forenklet kan vi si at med kjønnslikestilling mener vi at gutter og jenter, kvinner og menn, skal få like muligheter, mens likeverd betyr jevnbyrdig og brukes i noe videre forstand enn likestillingsbegrepet, gjerne som et paraplybegrep (Rossholt, 2006).

» **Mangfold** er et begrep som er mye brukt i styrende dokumenter for barnehagen, og er et politisk satsingsområde i inkluderingsarbeidet. Synonymer til ordet mangfold er uensartethet og forskjellighet. Mangfold refererer både til det mangfoldet som følger av innvandring, og det mangfoldet som følger av individualisering og differensiering av verdier og levemåter i alminnelighet. Mangfoldspolitikken retter seg mot alle i samfunnet og inkluderer også kjønnsmangfold. Vi snakker også om mangfold i personalgruppen i barnehagen.

» **Diskriminering** er direkte eller indirekte forskjellsbehandling. Som rettslig begrep kan diskriminering knyttes til ett eller flere diskrimineringsgrunnlag. Diskrimineringsgunnlagene: det er ulovlig å forskjellsbehandle på bakgrunn av er kjønn, graviditet, permisjon ved fødsel eller adopsjon, omsorgsoppgaver, etnisitet, religion, livssyn, funksjonsnedsettelse, seksuell orientering, kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk og alder. Med etnisitet menes blant annet nasjonal opprinnelse, avstamning, hudfarge og språk (Likestillings- og diskrimineringsloven).

» **Heteronormativitet** er forventninger om at alle inngår i heterofile parforhold, og at den naturlige måten å leve på er heterofilt.

» **Seksuell orientering** handler om hvilke(t) kjønn en persons kjærlighet og seksualitet er rettet mot.

Referanser

Rammeverk

» Lov om likestilling og forbud mot diskriminering (likestillings- og diskrimineringsloven)

» Lov om barnehager (barnehageloven)

» Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver: Utdanningsdirektoratet (2017).

Veiledere og ressurser

» Friis, Pia (2006): Temahefte om menn i barnehagen, om å rekruttere og beholde menn i barnehagen. Oslo. Kunnskapsdepartementet

» Gender Loops – Eksempelsamling Praksiser som kan fremme likestilling og kjønnssensivitet i barnehagen

» Verdispill for likestilig pedagogisk praksis: Spillet kan kjøpes hos Kanvas

» mennibarnehagen.no

» RVTS – Har Jørgen jentetiss?

Referanseliste

Arntzen, M. & Renolen, M. (2018).
Prinsesse Ivar – om barn og kjønnsidentitet. GAN Aschehoug.

Askland, L. (2015).
Større rom for jenter og gutter: å utvikle en kjønnssensitiv pedagogikk i barnehagen. Oslo: Kommuneforlaget.

Askland, L., & Rossholt, N. (2009).
Kjønnsdiskurser i barnehagen. Bergen: Fagbokforlaget.

Aune, H. (2019).
Like læringsmuligheter for jenter og gutter i barnehage og skole. Bergen: Fagbokforlaget.

Barnehagefolk (2020).
Kjønn - spiller det noen rolle? Nr. 2020:2.

Bø, I. (2014).
Kjønnsblind, kjønnsnøytral eller kjønnsbevisst? Pedagoger møter kolleger, barn og foreldre. Oslo: Universitetsforlaget.

Emilsen, K. (2015).
Likestilling og likeverd i barnehagen. Bergen: Fagbokforlaget.

Folkehelseinstituttet (2018).
Livskvalitet og psykiske lidelser hos barn og unge.

Friis, P. (2019).
Barns seksuelle leker: Hvordan forstå og arbeide med barns seksualitet i barnehagen (1. utgave. ed.). Oslo: Cappelen Damm akademisk.

Gotvassli, K.Å & Moe, T. (2020).
Ledelse endring og utviklingsarbeid. I Emilsen. K. (red.) Dørstokkmila. Barnehagens vei fra magefølelse til melding. Bergen: Fagbokforlaget.

Henkl, K & Toicic, T. (2011).
Gi barna 100 muligheter i stedet for 2. Om genusfeller og genusproblemer i hverdagen. Oslo: Pedagogisk forum.

Kjeldsaas, L., & Ullmann, R. (2016).
Utviklende ledelse i barnehagen: Organisasjonskultur, teamarbeid (Vol. 2, Ledelse). Oslo: Pedlex.

Kulturdepartementet (2019).
Jenterom, gutterom og mulighetsrom. Likestillingsutfordringer blant barn og unge (UngIDag-utvalget) (NOU 2019:19).

Kunnskapsdepartementet (2019).
Nye sjanser – bedre læring — Kjønnsforskjeller i skoleprestasjoner og utdanningsløp (Stoltenbergutvalget) (NOU 2019:3).

Lai, L. (2017).
Strategisk kompetanseledelse (3. utg.). Bergen: Fagbokforlaget.

Meland, A. T. & Kaltvedt, E. H. (2019).
Tracking gender in kindergarten. Early Child Development and Care, 189(1), 94-103.

Opheim, V., Waagene, E., Salvanes, K. V., Gjerustad, C. & Holen, S. (2014).
Hvem skal trøste Knøttet – hvem kan endre mønsteret? Statusundersøkelse – Likestilling i barnehagen. Oslo: NIFU.

Reisel, L., Skorge, Ø. S. & Uvaag, S. (2019).
Kjønnsdelte utdannings- og yrkesvalg: En kunnskapsoppsummering. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.

Rossholt, N (2006).
Temahefte om likestilling i det pedagogiske arbeidet i barnehagen. Oslo. Kunnskapsdepartementet.

Rygg, E. & Wiede Aasland, M. (2009).
Jeg er meg! Min meg - en bok om kropp, gode og vonde følelser, ulovlige hemmligheter og berøringer. Høyskoleforlaget.

Sagstuen, I. (2019).
Skaper vi språkforskjeller mellom gutter og jenter i barnehagen?

Storli, R (2020).
Boltrelek og lekeslåssing i barnehagens innemiljø. I Hansen, Sandseter, E.B & Storli, R (2020). Barnehagens fysiske inne- og utemiljø. Inspirasjon til lek. Oslo: Universitetsforlaget.

Svaleryd, K. (2004).
Likeverd: En tanke- og handlingsbok for likestillingsarbeid med barn og unge. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Thoresen, S., & Hjemdal, O. K. (Red.) (2014).
Vold og voldtekt i Norge. En nasjonal forekomststudie av vold i et livsløpsperspektiv. Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.

Utdanningsdirektoratet (2017).
Forskrift om rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver. Oslo: Utdanningsdirektoratet.

Utdanningsnytt (2019).
Skaper vi språkforskjeller mellom jenter og gutter i barnehagen?

RESSURSHEFTE FOR

Likestilt og likeverdig pedagogisk praksis

Kanvas | DronningMaudsMinne HØGSKOLE FOR FØRSKOLELÆRERUTDANNING | LIKESTILLINGS-SENTERET